

Вербець В. В.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК

У науковій статті розглядаються проблеми подальшого розвитку соціально-гуманітарних наук сьогодення, зокрема соціології та педагогіки, аналізуються сучасні ризики розвитку країни перехідного періоду та репрезентуються питання впровадження інноваційних технологій виховного процесу.

В научной статье рассматриваются проблемы дальнейшего развития социально-гуманитарных наук, в частности социологии и педагогики, анализируются современные барьеры развития государства переходного периода, представляются некоторые аспекты внедрения инновационных технологий в воспитательный процесс.

The article deals with the problem of the further development of the social sciences and the Humanities nowadays, in particular: sociology and pedagogy. The modern risks of the development of the country in the transitional period are analyzed as well as the question of the innovative technologies installation in the educational process is represented.

Сучасні ризики розвитку України, які набувають поширення в українському суспільстві, впливають на функціонування економічної, політичної та соціальної підсистем. Тому визначення основних тенденцій дієздатності даних підсистем – актуальне питання сьогодення. Адже від глибокого соціологічного аналізу умов демократичного розвитку суспільства залежить якість обґрунтування аналітичних програм виходу із кризового стану всіх галузей – економіки, політики, науки, освіти тощо. Водночас аналіз наявних вад і недоліків демократії дають змогу мати уявлення про те, що прогрес-

сивний розвиток держави досить легко імітувати. Адже імітативна, маніпулятивна або псевдodemократія здатна маскувати авторитарний режим і створити враження, немовби то народ насправді є джерелом влади й підтримує той чи інший існуючий режим. Зазначимо про те, що на виборах найчастіше виграють не тільки найбільш гідні та прогресивні особи, але й здобувають перемогу непрофесіонали. Адже дуже часто народ обирає не найкращих, а таких, який він сам. Водночас в умовах інноваційного державотворення виникає чимало проблем, суперечностей та негараздів [1]: – наявність несформованого політичного ідеалу в Україні; – низький рівень обґрунтування політичної доктрини (домінування суперечностей державницької ідеології, а саме, невизначеність форм, змісту політичної влади та виборчої й судової систем, нечіткість у розмежуванні повноважень і функцій гілок влади, неузгодженість взаємовідносин між різними соціальними інститутами тощо); – конфліктність процедур та механізмів у реформуванні системи управління таких складних соціальних організмів, як народ, нація, суспільство, культурна спільнота тощо; – розбіжність уявлень про суверенітет, який, на жаль, розглядається як проблема створення політичних і економічних апаратів боротьби за владу, а не як проблема представництва народу в колективних діях, спрямованих на створення, регулювання влади, зміцнення держави. Відтак головний політичний ризик в сучасній Україні полягає у відокремленні влади від народу, визрівання конфлікту між ними, і як імовірний результат – послаблення держави в цілому, загроза її розвалу як соціального організму. На думку Миколи Михальченка, до часткових політичних ризиків, які є похідними від головного та його загострюють, можна віднести такі [2]: – нерозв'язаність проблем розподілу функцій влади; – нерозробленість системних уявлень про національну ідею та механізмів її реалізації; – брак консенсусу між різними суспільно-політичними спільнотами; – перманентне захоплення владного центру регіональними елітами, які не схильні співпрацювати з елітою інших регіонів; – аморальність депутатського корпусу; – відсутність повноцінного законодавства про референдум, відтак блокується механізм волевиявлення народу; – взаємопов'язаність капіталу і влади, що перетворює капітал на владу, а владу – на

капітал; – відсторонення інтелектуальної еліти від влади й засобів масової інформації; – існування різних політико-ментальних кластерів, які формувалися різними чинниками (регіональними, релігійними, мовними, промисловими, міграційними тощо). Тим часом нічим не обмежена демократія перестає бути справжньою демократією і перетворюється на суспільний безлад, що тягне за собою злочинність, руйнацію соціальних інституцій та несе інші небезпеки. Певною мірою важливо, щоб конкретика управління базувалася на високому рівні виконавчої дисципліни й тактики жорсткості і конкретики на заміну невизначеності й багатоманітності. Звичайно, що більшість людей хотіли б жити в умовах стабільності, впорядкованості й безпеки. Водночас, демократія – це постійно діючий, але впорядкований (законами, процедурами, громадянською зваженістю, обізнаністю і досвідом) конфлікт. Тому процеси щодо завершення будівництва суверенної держави повинні включати такі дії: розробку національної ідеї як прапора самоідентифікації нації й розбудови держави за допомогою політичної, економічної, культурної та моральної ініціативи на засадах загальноцивілізаційних цінностей; обрання державою реальних союзників з метою розбудови реальної миролюбивої політики; консолідацію національної еліти, спроможної захищати національну ідею.

Водночас, на думку філософа Миколи Михальченка, "правляча еліта за нашої мовчазної згоди обрала чужий нашому народові механістичний, маніпуляційно-технологічний варіант демократії, забувши про те, що через п'ятнадцять років незалежності ми ще не маємо Великого Герба, не визначились, якою мовою нам слід говорити, у якій державі жити і яким чином господарювати на своїй землі"[3]. Відтак певною мірою не враховуються чинники, що цементують політичну систему (відповідальність, обґрунтованість та прозорість у прийнятті рішень). На превеликий жаль, не визначається відповідними державними структурами соціальна ціна модернізації, справедливості, відповідальності, свободи, незалежності, солідарності, довіри. Сьогодні, коли основною проблемою постав ціннісний вакуум в українському суспільстві, варто нагадати слова Ніцше, який зауважував, що цей світ обертається не довкола творців нового галасу, а довкола творців нових цінностей. Загалом цін-

ності, на думку соціологів, – це загальні ідеї, які допомагають людям відрізнити добре від поганого, бажане від небажаного і формулювати на цій підставі суспільні орієнтири та принципи поведінки. Такі демократичні цінності, як громадянство, громадянськість, компетентність, відповідальність, свобода, конституція, конституціоналізм, свобода совісті, слова, ЗМІ, громадської думки, гідність, моральна автономія, соціальний порядок, приватність, невтручання в особисте життя – це те, заради чого демократію варто захищати, це уособлення її значущості і життєдайності, її привабливості для мільйонів українців.

При розгляді проблем аналізу взаємозв'язків різних наукових дисциплін соціального характеру виникають значні труднощі у визначенні відповідного предмета виокремленої дисципліни, її структури, функцій та механізмів реалізації наявного потенціалу. Так, зважаючи на найголовнішу функцію педагогіки – виховну, варто зазначити, що виховання є саме соціальним як за своєю логікою і своїми функціями, так і в контексті необхідності задоволення “соціального замовлення” на відповідну науку, тому рівень педагогічного мислення повною мірою залежить від відстеження соціологічної детермінанти. Дану “залежність” педагогіки від соціології як надто неоднозначну за наслідками та вартісними перспективами варто аналізувати поступово, з врахуванням всієї сукупності фактів та обґрунтуванням гіпотетичного судження з необхідною верифікацією всієї зібраної емпіричної інформації.

Певні суперечності виникають на основі судження, що виховний процес здійснюється індивідуально, тому проблематика виховання є предметом психології. Адже виховання, на думку, І. Канта, Г. Спенсера, Д. Милля, дозволяє реалізувати в кожному індивіді ознаки людського роду загалом у довершеному вигляді.

Варто зазначити, що процес соціалізації особистості актуалізує її потенційні можливості, вивільняє приховані (незреалізовані) задатки, які існують у фізичному та психічному потенціалі індивіда. Однак Е. Дюркгейм стверджує, що виховання нічого не додає до витвору природи – людини. Навпаки, роль виховання, за Дюркгеймом, полягає у протидії впливу руйнівних чинників середовища, щоб “існую-

чі потенції не атрофувались за час бездіяльності та не відхилялися від свого спрямування, або не розвивалися надто повільно" [4]. Безперечно, така теза потребує доказів. Звичайно, виховання здійснюється в конкретних умовах, визначеному соціальному часі й просторі. Разом з тим умовою успішного виховання є наявність знань щодо психологічної структури особистості, потужності та динаміки потенціалу її здібностей. На це питання може дати відповідь лише психологія. Можна передбачити, що такий підхід надто спрощений та вартісний лише для задоволення психологічних потреб. Адже універсальної концепції, яка б могла задовольнити вимоги щодо впровадження широкого спектру педагогічних інновацій, не існує, навпаки, набуває поширення величезна кількість педагогічних ідей, методик, технологій та систем, які співіснують та функціонують паралельно. Водночас повинна бути генералізуюча концепція, яка б виконувала роль інтегративного імперативу і яка б була поліваріантна та синергетична за суттю відповідно до мінливої та неоднозначної соціальної ситуації сьогодення. Тому виникають запити щодо необхідності диференціації та спеціалізації виховного процесу в реаліях різновекторного розвитку держави, суспільства, його неоднозначності та невизначеності основних детермінант.

На жаль, поки що домінує всезагальний підхід, з певною мірою диференціації відповідно до завдань, умов та ситуативних характеристик. Безперечно, сьогодні виникла надзвичайно суперечлива ситуація. З одного боку, вибудовується практика всезагального підходу до виховання, наприклад, національного, з іншого боку, набуває поширення диференціація відповідно до здібностей, нахилів та уподобань індивіда. Звичайно, в даному випадку потрібна потужна діагностика життєвого шляху кожного індивіда, його психічних, фізичних та соціальних передумов становлення та розвитку з екстраполяцією в соціально-культурне тло сьогодення.

Між тим, вся наукова педагогічна думка спрямована на визначення умов формування соціально активної особистості й відповідного використання та розвитку її потенційних ресурсів на засадах постійної діагностики і корекції її особистісного потенціалу. Водночас варто зважати на те, що

процес виховання не завжди однолінійний. Адже, з одного боку, існують намагання зменшити вплив на особистість агресивно налаштованого на неї соціального середовища, з іншого, виховання завжди спрямоване на творення індивіда із соціально вибудованими й структурованими для гармонійного входження в конкретну соціальну структуру суспільства, характеристиками. Внаслідок цього уможливується видозміна структури суспільства та трансформація уявлень індивіда про себе відповідно до вимог соціуму [5].

Тим часом зміна пріоритетів розвитку демократичного суспільства вимагає постійної переадаптації індивіда до змін векторів вимог суспільства. Відповідні здібності індивіда можуть також трансформуватися в сенсі пріоритетів. Тому шкала цінностей весь час змінюється та трансформується відповідно до змін суспільної практики. Тим часом ієрархія цінностей завжди була варіативна в різні історичні періоди. Насамперед це були вартості хоробрості, потім шанувалися здібності інтелектуальної діяльності, сьогодення вимагає також бути сміливим та прагматичним, не лише в сенсі сприйняття ризику економічного, але й соціального, політичного та психологічного. Відтак ідеал політичний, економічний, соціально-психологічний та морально-етичний ситуативно завжди повинен відповідати запитам сучасного суспільства [6]. Тому завдання соціології та педагогіки сьогодення акцентуються на цілеспрямованому вивченні проблем дієвості формування ціннісних орієнтацій особистості та аналізу можливостей розбудови спектру морально-етичних ідеалів в суспільстві, їхньої важливості для особистості з наступною репрезентацією елементів та особливостей соціальної адаптації до нових реалій.

В науковій думці побутує думка про те, що кожна стадія розвитку особистості, колективу, держави пов'язана з певними соціальними структурами та відносинами у сфері влади [7]. Отже, якщо розвиток таких структурних підрозділів соціальних освітніх інститутів, як кафедра, факультет чи інститут в університеті гальмується чи призупиняється, виникає необхідність зміни застарілої соціальної структури колективу, управління, влади, підпорядкування тощо. В даному випадку виникає необхідність переформатування системи управління та структури підпорядкування, її трансформу-

вання й реструктурування тощо. У зв'язку з цим, оновлена соціальна структура потребує нових опор та вистражданих нових цінностей. Тим часом ситуативно оновлена соціальна структура у своєму розвитку повинна базуватися на певній духовній єдності та позитивній соціально-психологічній атмосфері колективу. Зазначимо, що лише за єдності соціальних почуттів, продукуванні відповідних моральних принципів та етичних норм можна зрушити справу. Відзначимо, що це потребує єдності зусиль і викладачів, і студентів, їхнього зустрічного руху й подолання амбівалентності – суперечностей у власних інтересах, бажаннях та сподіваннях.

Зазначимо про те, що людина – егоїстична істота, яка здебільше схильна до руйнації та агресії, коли вона швидше керується почуттями, аніж розумом. Між тим, соціальний розвиток завжди базується і на духовних, і на інтелектуальних засадах потенціалу особистості.

Яким же чином призупинити звуження набутого досвіду, як уникнути розповсюджений прагматичний розрахунок щодо розбудови потреб "мати" та "бажати"?

Яким чином наведені елементи перевести в структуру потреб "бути", "удосконалюватися", "самостверджуватися". Відтак виникає потреба аналізу процесів гуманізації вищої школи насамперед тому, що перед українською системою освіти стоять завдання виховати особистість, яка спроможна здійснювати демократичні перетворення, змінювати навколишній світ та себе в цьому світі, збагачувати систему національного виховання й освіти. Умовою таких перетворень є наявність високого рівня духовної культури суспільства та особистості. Зазначимо про те, що "духовна культура, це – головна умова і основа життя суспільства і кожної людини, засіб і середовище виховання особистості, розвиток людської індивідуальності, яка втілює загальнолюдські цілі, прагнення, вселюдську сутність"[8]. Водночас поняття "духовна культура" відображає педагогічну категорію, яка включає в себе не тільки сукупність культурних цінностей та процес їх формування, але і духовні потреби, інтереси, смаки, ідеали, засоби задоволення потреб, їх розвиток, духовні ціннісні орієнтації, що відображаються в духовній діяльності, взагалі в духовному стані особистості [9].

Варто наголосити, що розвиток особистості здійснюєть-

ся на принципах духовності, культуровідповідності, природовідповідності, гуманізму, народності, полікультурності тощо.

Як свідчить аналіз наукової літератури, у навчально-виховному процесі вищого освітнього закладу використовуються різноманітні способи та напрямки формування духовності, які спрямовані на поглиблення системи морально-етичних норм та цінностей [10]: використання надбань загальнолюдської, національної та християнської культури; формування навичок та умінь професійної готовності до керівництва цілісним педагогічним процесом у майбутніх учителів; формування вільної, цілісної особистості з високою громадською та патріотичною свідомістю; створення комфортного соціально-психологічного середовища в університеті на основі традицій, досвіду поколінь та народної педагогіки; особистісно-орієнтований підхід до навчально-виховного процесу; визнання свободи світогляду, розвиток креативності, критичності мислення та поглиблення творчих здібностей студентів; постійне підвищення освітнього, інтелектуального рівнів учасників навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Реалізація визначених напрямків, на наш погляд, вимагає радикального оновлення всієї атмосфери співпраці викладачів і студентів у контексті педагогічної освіти. Передусім розвиток інтелектуального потенціалу студентів передбачає наявність морально-етичних алгоритмів самовдосконалення духовного світу молоді особи. Це перш за все, позбавлення самовпевненості, зверхності, заздрощів, злобливості й превалюючого суб'єктивізму. З іншого боку, це культивування високого рівня самокритичної самооцінки й ліквідації почуттів невпевненості, безпорадності в реалізації свого життєвого потенціалу й домінування толерантного відношення до інших точок зору та демократичності у спілкуванні і неуможливлення проявів авторитарного стилю поведінки.

Література

1. Михальченко М. Політичні ризики в сучасній Україні: виклики й відповіді / Політичний менеджмент, 2007. – № 3(24). – С. 4.

2. Там само. – С. 4-5.
3. Там само. – С. 5.
4. Дюркгейм. Социология: ее предмет, метод, предназначение. – М.: Канон, 1995. – С. 246.
5. Вербець В. В., Субот О. А., Христюк Т. А. Соціологія. – К.: Кондор, 2009. – С. 443-444.
6. Феномен ідентичності: зміст, структура та механізми формування / Матер.наук.- практ. конфер. – Рівне, 2008. – 211 с.
7. Олексюк О. М., Ткач М. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: Навч. посіб. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.
8. Авдіянц Г. Г. Духовна культура як основа гуманізації вищої педагогічної освіти // Проблеми гуманізації та виховання у вищому закладі освіти: / Матер. Четвертих Ірпінських Міжнар. наук.-педагогічних читань. – Ірпінь, 2006. – С. 5.
9. Там само. – С. 6.
10. Вербець В.В. Педагогічна діагностика формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: Монографія. – Рівне: РДГУ, 2005. – 383 с.